

BARTRA, ANTÒLEG I TRADUCTOR

Devia ser cap a final de 1974. Escorcollant una biblioteca familiar va aparèixer aquell llibre gris, polsegós, de pàgines descolorides, edició modesta, en una segona filera, amagat i oblidat del món. Un tresor perdut. Una veritable metàfora del que havia succeït amb l'obra de Bartra. Era l'edició mexicana de l'antologia de lírica nord-americana. En vaig fer ús, certament, i ara no recordo si va ser un ús perllongat i profitós: fa trenta-quatre anys. A l'època solia devorar desultòriament poesia i tinc la certesa que sovint no la païa del tot, si més no en el moment; la cosa que en queda —però vaga, etèria o gravada amb foc— és el perfil real de la matèria poètica. Més endavant és difícil de distingir allò que ens ve de nou d'allò que ens retorna de fondàries d'ecos assimilats, de pòsits més o menys inconscients, de solatges oblidats i rememorats en llambregades intermitents o servats en records de llarga permanència. L'adolescència és una etapa d'absorció i de mutació física i psíquica. És sovint quan les coses que et toquen i que t'arriben d'un poema potser no són ben bé les que en essència el poeta ha volgut transmetre al comú. La manca d'equipament, tant retòric i literari com de gruix d'experiència, et limita a una percepció sonora i vagament afectiva, lligada a la circumstància personal en la qual llegeixes aquells versos i aquells poetes. Però de tot aquest cúmul incert en queden coses, un aire de música verbal, alguna imatge de solc ferm, certes cadències. El llibre en qüestió, la famosa antologia, acabà extraviat de nou, re-engolit per una biblioteca excessiva, excessiva en molts sentits... I quan vaig voler recuperar-lo, uns anys més tard, el pou insondable no el retornava de cap de les maneres. Hi vaig perdre la paciència. Necessitava recuperar aquell llibre. I aleshores vaig tenir la sort que existia a Osona un grup de savis, poetes i erudits, que havien tingut la bona pensada de reeditar i permetre que tornés a circular aquesta antologia. Un grup que acabaria essent important en la meua pròpia trajectòria. Parlo de la colla de *Reduccions*, evidentment. Però aquest petit retall biogràfic, que desitjo que ningú no consideri reprovable per la relativa impudícia que sempre suposa un incís d'aquesta mena, ve a tomb per dir simplement que Bartra

va arribar-me inicialment per via d'aquests versos originalment americans, però finalment catalans, una mica abans de la fascinació pel *Cant corporal*, tan whitmanià, d'altra banda, al capdavall!

«Un poema no hauria de dir / sinó existir», així és com acaba l'*Ars poetica* d'Archibald MacLeish, inclòs en aquesta antologia. Podríem afirmar que tota la tasca de col·leccionar poemes i traduir-los, juntament amb la de crear-ne ell mateix, feina que va ocupar bona part de la vida activa d'Agustí Bartra, està presidida per aquest objectiu essencial: mostrar l'existència dels poemes com a entitats de contingut artístic verbal permanent, mostrar com la poesia es formalitza i es materialitza en poemes, fills dels seus artífexs i visionaris, els poetes, que tot sovint tenen el coratge de reconèixe's fonamentalment com a figures mediúmiques. L'any 1983 apareixia el núm. 3 de la col·lecció «Reduccions», que dirigia Ricard Torrents a Eumo/Edipoies, una iniciativa del grup de *Reduccions* suara esmentat. La reedició d'aquest llibre era plenament justificada. Cito els mots que apareixen a la solapa: «Publicada el 1951 a Mèxic, aquesta antologia no arribà sinó a comptats lectors catalans [...] Reeditar-la avui es justifica, si cal, pel valor intrínsec de la tria i de les versions bartrianes, així com pel fet que encara avui, tot i el límit cronològic de 1950, no existeix cap altra obra de les característiques d'aquesta.» Hem d'entendre que les característiques a les quals fa esment la nota són aquelles que circumscriuen el marc de la poesia nord-americana *rellevant*. El mateix Bartra, en el pròleg, s'apressa a qualificar de «fracàs» el projecte literari d'E. A. Poe com a precursor d'un romanticisme inexistent a Nord-Amèrica, i cal suposar que és per això que no l'inclou. Sigui com vulgui, sembla que les paraules de la nota de l'edició d'Eumo van servir d'avís, perquè el 1985 apareixia a la col·lecció «MOLU», d'Edicions 62 i La Caixa, el volum del mateix títol que el de Manent, *Poesia anglesa i nord-americana*, a cura de Francesc Parcerisas, on, curiosament, de la selecció que feia de traduccions ja existents salvava, de Bartra, només el Whitman, per bé que això no vol dir res: una antologia està sotmesa a criteris diversos i complexos. I l'espai no n'és pas un de menor. Ara penso, per posar un exemple, en l'esplèndida versió de Bartra del fragment de «L'ho-

me davant la posta», d'Arlington, i l'antologia de Parcerisas no pot sinó recollir un poemeta del mateix poeta, «Els puigs obscurs», en versió, igualment esplèndida, de Marià Villangómez. Però retornem a l'aventura personal que constitueix ella sola l'antologia de Bartra. A la «Nota dels editors» de l'edició d'Eumo se'ns dóna la referència de la primera edició de 1951 i se'ns proporcionen algunes dades sobre la circumstància de la seva publicació. En aquesta segona edició —la primera es publicà a Mèxic D.F., a les Edicions Lletres— cau l'indefinit per convertir-se en *Antologia de la lírica nord-americana*. De fet, en el Prefaci, Bartra explica ja de bon començament la necessitat de l'indefinit: «El primer mot del títol d'aquest llibre expressa tant la seva limitació com la frondositat de l'arbre líric d'on s'han esqueixat les branques. Tota antologia és provisional. Aquesta meua, fruit d'un acostament apassionat, només és una antologia, és a dir, és tant la conseqüència d'unes normes prefixades, d'unes tendències i preferències que, sense adonar-me'n en el moment de la tria, han d'haver vinclat el disseny d'objectivitat, com d'atzars de lectures, estudis i inesperades troballes.» Una antologia d'aquesta magnitud és com un oceà, i fa falta molta energia i molta convicció per afrontar tot sol l'empresa. Bartra l'assumeix, i deixa entre nosaltres aquesta fita. No existia. És única, fruit, és clar, de les circumstàncies que la van fer possible, que no exclou, sens dubte, la tenacitat proverbial de l'autor; i aquí la tenim, o l'hem tinguda des de fa anys, potser encara no prou aprofitada col·lectivament, segons que consta, i qui sap si individualment ha donat prou de si, encara. Tal com deia, fou el grup de *Reduccions* que, en la seva col·lecció dissortadament estroncada, la va recuperar i rellançar al públic lector del país. Una gran B de Bartra, que dissenyaren Ton Granero i Jordi Sarrate, feia de portada. La primera edició, la de 1951, és avui dia pràcticament intromissible. Aquesta segona que esmento, em pregunto fins a quin punt és trobable. Deu ser exhaurida de fa anys (va ser l'any 1983 que va sortir). Algú la reclama? Amb una ràpida consulta a la gran Xarxa he comprovat que només hi ha un exemplar en una de les biblioteques de la xarxa pública. És un mal símptoma. Però això no és cap novetat. Les mancances que patim en l'ordre de la política editorial de traducci-

ons són espavordidores, i no és ara el moment ni el lloc d'entrar-hi. El fet és que aquí la tenim, i no ens l'acabem en una setmana. Llibre de referència, llibre de consulta, llibre de cultura i, sobretot, llibre ple de poesia. I quan dic això no em refereixo a l'obvietat que sigui una antologia poètica, sinó al fet que, essent un poeta l'antologador, la possibilitat d'aventura és considerable, i Bartra no defuig el repte. Potser tampoc no ho hauria sabut fer d'altra manera. Fruit d'una guerra, de les contingències i atzars que provoca una ensulsiada. Un camarada d'exili, a Mèxic, fou qui suggerí a Bartra de sol·licitar una beca Guggenheim als Estats Units. I és així com va poder subvenir a les necessitats per esmerçar-se a confegir-la. Una antologia que en el seu moment fou pionera. Una antologia que, com tantes altres empreses culturals d'aquest país, ha estat fruit de la voluntat d'un home, d'un sol home que ha aportat a la comunitat el producte que hauria de ser fruit d'un esforç col·lectiu.

Una antologia és com un diorama on anem veient passar grans noms i grans mons. De Whitman saltem a Dickinson, i el tast, sempre insuficient, ens obre la gana. Passar d'Amy Lowell a Vachel Lindsay, Robert Frost, Sandburg, Williams, H.D., Stevens (pel meu gust migradament representat) fins a Eliot, Archibald McLeish, Cummings o Langston Hughes, cap de brot de la poesia afroamericana, per citar noms visibles, constitueix una feina d'abast realment notable. Perquè Bartra té l'habilitat de graduar convenientment les diverses harmonies de manera que en la paleta catalana els colors no perden la vivor, i els contrastos i els matisos hi són amb la mateixa potència o modulació que a l'original. No s'absté de rimar quan ho considera indispensable, i se'n surt aïrosament. És cert que de vegades apareixen versos cantelluts: «germà meu era el dur roc», que ha de rimar amb «lloc», en un poema de William Vaughn Moody. O la col·locació de l'adjectiu: «aquest lleig ésser d'ànima apagada», però això són minúcies, si ho comparem amb els encerts. Les versions de Frost, per exemple, són excel·lents, i tenim la sort que han tingut un continuador que no té res a envejar al mestre: les de Josep Maria Jaumà. Tant de bo tots els grans poetes representats sintèticament en l'antologia trobessin traductors de l'alçada de Bartra!

Antologia vol dir en grec florilegi, floresta, pom de flors triades. I l'enramada que ofereix Bartra és espessa, és fullosa, exuberant. Dispersa garlanda, també és cert, però aquesta no és pas una apreciació despectiva. La dispersió és la de l'eixordadora simfonia americana, amb consonàncies límpides, dissonàncies estimulants i ressonàncies que encara duren. El poeta ha sortit a collir floretes i ha tornat amb un ram de selva, ha tornat assilvestrat ell mateix, abassegat sota el gruix d'escorces, fulles, lianes, flors i herbetes diverses i profuses, en mida, colors, textures, olors... Tan sols els dos poemes traduïts de John Gould Fletcher ja haurien justificat l'antologia. L'esplèndid «Simfonia verda», d'influència xinesa, i «Adveniment», un poema religiós d'alta significació: «S'ha acabat el meu or / vaig gastar-lo en cants folls. / Ai, or no puc donar-te!» La prosòdia catalana que desplega Bartra és impecable i impagable, o tan impecable com ho pot ser la seva llengua, la que el fa produir una obra pròpia de ressons majestuosos, la que el fa viure en un reialme de visions, florit, i a estones datat, però sense rastres ni punts de ranci: és cert que de vegades es fa ús de lèxic o conjugacions discutibles o desuets: («vàreig recordar», «vina», amb a, «tamany», rimes amb falques («fuita/fruita») o vacil·lacions ortogràfiques («terenyina», amb e, «resplendent» amb a), però, tot comptat i debatut, són qüestions anecdòtiques. El que és important és el feix de substància poètica que Bartra sap modelar i afaïçonar per tal de donar-li caràcter propi sense perdre el d'origen. Ha dut a la seva llengua, en accents de cadències perfectes, la música traduïble de Gould Fletcher. Si fer-ho amb un poeta és ja considerable, podem imaginar la magnitud de la tasca de traduir cinquantedues veus, més les innombrables que estan contingudes en les veus aborígens i les tres cançons negres? «I s'oi la sonora cançó del Llanguiment», en el poema de Peter Vierek, diu Bartra. L'oïda del traductor és prou fina per fer passar els aires d'aquesta multitud de veus, perquè aquí anotar, l'acte generós i total d'anotar, és fet des de la voracitat fàcil i felina del predador de poemes i tonades. I quan dic tonades, vull dir tons en majúscula; la tonada és el codi musical identificatiu, l'ADN del poeta. Pretendre de devorar i pair tantes tonades pot semblar excessiu, pretensions: no ho és. Un antòleg-poeta, i aquest

és el cas, sap el que tria i sap per què tria. Més enllà de fílies i fòbies. Segurament amb constrenyiments de tipus historicista, amb voluntat de «no deixar-se res important», o fins i tot d'il·lustrar algunes dèries infumables d'època. Tanmateix podem llegir l'antologia *en funció* de la poètica bartriana. Una feina llarga i pacient, i no pas mancada d'intuïció, podria donar-nos certes pistes sobre aquest assumpte. Per què aquests poetes, per què aquests poemes... i deixar que parlin sota el prisma de les conviccions i els principis poètics bartrians. Ell mateix toca aquesta qüestió en el Prefaci. Però el poeta ha de jugar a dues bandes, i ho fa amb excel·lència: els davantals crítics no són únicament informatius. Llegits entre línies, ens aporten més dades que es poden decantar en alguns casos cap a una certa interpretació, una percepció subjectiva de l'aportació específica que aquell poeta concret ha donat a la història de la poesia, i a la història personal del poeta-antòleg. En aquest sentit sí que podem detectar preferències o neutralitats. La quantitat en la tria ja dona un senyal. I l'extensió dels davantals. No és casualitat que Whitman tingui el davantal més llarg, i una de les tries més generoses. La manera com s'aplica a traduir cadascun dels poetes és també simptomàtica. Bartra té un sistema. I una llengua, això és cosa que no cal discutir, i espero que més d'un estudiós s'esmerci a precisar-ne els contorns i l'abast. Però els matisos d'intensitat emotiva, lèxica i semàntica que transmet a cada poeta no són els mateixos. Per il·lustrar sumàriament tot el procés em centraré un moment en el cas d'un poeta consagrat com Eliot, que a més a més hem llegit en versions diverses en català amb resultats fluctuants. No es tracta d'entrar en la casuística comparatista que sovint acaba fent-se detestable, i generalment acaba també abocada a la banalitat de reportar que aquí en Pere diu això i en Pau diu allò i allà aquell altre diu allò altre. Aquell «llenguatge aparentment buidat de literatura» que Bartra recorda en el davantal com a característica de la poesia d'Eliot no és, de vegades, el que ell tria d'emprar en la seva versió: un cop més, com dèiem en el cas de Vaughn, els adjectius anteposats al nom solen grinyolar sovint en català: «la groga boira / el groc fum...» (en la «Cançó d'amor de Prufrock»), o fins i tot troballes com «a ranvespre» semblen més aptes per a una altra mena de

poeta. A «La terra eixorca», no cal debatre gaire sobre com s'ha de traduir: «Et mostraré la por en un grapat de pols», bé que podríem qüestionar la conveniència d'un adjectiu com el que atribueix a la «forgetful snow», la neu «oblidadissa». Algun altre traductor ho ha solucionat més discretament amb una «neu d'oblit». Però no comencem a pesar mots a la balança semàntica, perquè pesos i mesures són propietats que pertanyen a un ordre subjectiu, si més no en l'àmbit de la poesia. Bartra és capaç de contraure possessius per motius rítmics, cosa que un poeta català de després dels 50 no gosaria fer, en principi, però ell és més a prop generacionalment, i vivencialment, d'un Carner que no pas d'un Espriu, posem per cas. I això afecta la llengua poètica, sens dubte. És el que li fa escriure, per exemple, encara amb Eliot, «Em penso que ens trobem al carrer de les rates / on els morts van perdre llurs ossos» [...] «Què és aquest bruit que sona molt enlaire?». Ni els «llurs» ni el «bruit» haurien aparegut mai en un poema d'Espriu.

Bartra ha dit que «L'home és un animal d'imatges que viu sempre en trànsit de mite, dividit entre la consciència màgica i la consciència lògica. Entre aquestes dues consciències no hi hauria d'haver antagonisme sinó conciliació, perquè de la mateixa manera que una concepció mítica de la vida no significa un rebuig de la raó, així aquesta pot retornar l'eco profund dels instints que ens arrelen a la terra». Finalment, resulta que aquesta antologia que comentem no era el projecte més ambiciós de Bartra —deixant de banda la poesia pròpia. Cal fer esment del llibre d'on he extret la cita immediatament anterior: és del mateix Bartra, del pròleg a *El canto del mundo*, una antologia de poesia universal en dos volums en espanyol, publicada a Mèxic recentment. Com es diu a la contraportada, veia els autors individuals com a éssers privilegiats que eren baules d'un mateix cant que s'escriu entre tots a través dels anys i dels segles i les llengües, des dels cants de mites fundacionals de l'Orient o del continent austral, americà o africà fins a les darreres aventures experimentals (si hagués viscut més anys hauria inclòs la poesia fonètica i el rap i el hip-hop). És aquest *continuum* que crea el Cant del Món, mirall verbal d'aquell altre cant abstracte de la música de les esferes de què

parlava Pitàgores. No la sentim, aquesta música, perquè la duem a dins. I els poetes són els que la fan aflorar i la filen amb els mots de la seva parla. Aquesta visió bartriana del Cant del Món, que ja prefigurava aquesta antologia que ens ocupa dels poetes americans, és, a parer meu, una de les grans aportacions conceptuals d'Agustí Bartra a la nostra cultura poètica. I voldria acabar amb poesia, amb els darrers compassos del fragment que Bartra tradueix del «Cant de mi mateix» de Walt Whitman:

Em contradic?
I què, si fos així?
(Sóc vast: continc multituds.)
M'esmerço amb els que tinc a prop; espero a la porta.

Qui ha acabat la seva jornada de treball? Qui arribarà primer a sopar?
Qui desitja passejar amb mi?

Parlaré amb tu abans d'anar-me'n? O em diràs que és massa tard?

El clapat falcó que es precipita sobre la presa, aquí a prop, m'acusa i es queixa del meu parlotejar i del meu vagasseig.

Jo també sóc asprívol, jo també sóc intraduïble;
llanço el meu crit bàrbar des dels teulats del món.

La darrera ràfega del dia m'agafa,
i, com a qualsevol altre, aterra sobre els erms ombrívols la meva aparença
i tot el que realment sóc,
i després m'amanyaga amb baf i penombra.

M'allunyo com l'aire, espolso els meus flocs blancs davant el sol que
fuig,
vesso la meva carn als remolins i l'afuo entre els esculls coberts d'escuma.

Em barrejo amb el fang per tal de brotar en l'herba que estimo.
Si em voleu tenir de nou, cerqueu-me en la sola de les vostres botes.

Difícilment sabreu qui sóc i què significo,
però, amb tot, seré la salut per a vosaltres
i filtraré i fibraré la vostra sang.

No us descoratgeu si, d'antuvi, no m'atenyeu.
Si no em trobeu en un lloc, cerqueu-me en un altre.
Sempre em deturo allà on se m'espera.

VÍCTOR OBIOLS